

УДК 378.147:576

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250366>

ОКСАНА ОВЧАРЕНКО

ORCID: 0000-0002-2112-3822

НАТАЛІЯ КУШПІЛЬ

ORCID: 0000-0002-8332-4451

ІННА КОЛЄЧКІНА

ORCID: 0000-0003-2129-6990

Полтавський державний медичний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ІНОЗЕМНИМИ СЛУХАЧАМИ

У статті проаналізовано ключові психолого-педагогічні аспекти мовної підготовки при вивченні біологічних дисциплін іноземними слухачами навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян Полтавського державного медичного університету. Окреслено базові питання вивчення мови біологічних дисциплін як інструменту психолого-педагогічної адаптації іноземних слухачів до вітчизняного освітнього середовища. Авторами доведено результативність врахування індивідуальних мовленнєвих компетентностей іноземців як підґрунтя для подальшої фахової підготовки у ЗВО.

***Ключові слова:** мовна підготовка, біологічні дисципліни, іноземні слухачі, психолого-педагогічна адаптація, мовленнєві компетентності, пропедевтичний етап підготовки.*

Постановка проблеми. Сучасний етап трансформації вищої освіти України та суттєве зростання контингенту іноземних громадян, які здобувають фахову освіту у нашій країні, зумовлюють потребу у пошуку актуальних й ефективних методів, які б дозволили сформуванню комунікативних навичок, міжкультурну й професійну компетентність. Невід'ємним засобом повноцінного спілкування, а також необхідною умовою отримання фахових знань є достатнє оволодіння іноземними громадянами мовою навчання на пропедевтичному етапі, набуття ними навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності для задоволення комунікативних потреб у щоденній й майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз наукової і методичної літератури свідчить, що наразі основна увага приділяється проблемам адаптації й оптимальним методам викладання теоретичних дисциплін у вищій школі (Маракушин, 2021; Тимохін, 2020; Коваленко, 2020; Замазій, 2020; Кальян, 2017; Швець, 2016). Останні дослідження науковців зосереджені на педагогічних аспектах фахової підготовки іноземних громадян в умовах дистанційного навчання (Костик, 2020; Козак, 2020). Більшість методистів акцентують увагу на проблемах мовно-лінгвістичної адаптації (Баб'як, 2020), формування мотиваційної сфери іноземних студентів (Кочарова, 2020). Багато вітчизняних фахівців досліджують шляхи впровадження інноваційних освітніх технологій у навчальний процес, оволодіння іноземними студентами мовою навчання у достатньому обсязі (Панченко, 2021; Єрмоменко, 2021). Однак, аспекти й ключові питання мовної підготовки дисциплін природничого циклу, біології зокрема, на пропедевтичному етапі навчання залишаються недостатньо опрацьованими.

Актуальність дослідження зумовлена першочерговою необхідністю розгляду проблемних питань вивчення мови біологічних дисциплін як підґрунтя для подальшого опанування теоретичних основ дисциплін медико-біологічного циклу, а також розвитку фахових здібностей щодо клінічного мислення майбутнього спеціаліста.

Мета статті – проаналізувати досвід, набутий викладачами навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян Полтавського державного медичного університету у сфері викладання біологічних дисциплін, обґрунтувати необхідність вивчення іноземними слухачами мови дисципліни, окреслити особливості мовленнєвої компетентності іноземних слухачів у навчально-науковій сфері спілкування як підґрунтя для подальшого вивчення дисциплін медико-біологічного циклу на етапі фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Є підстави вважати, що особливе місце у побудові спілкування відводиться пропедевтичному етапу навчання іноземних слухачів. До його особливостей слід віднести нове соціокультурне середовище, значні психологічні та емоційні навантаження, інтенсивний характер навчання, професійну направленість, значну навчальну зайнятість слухачів. Комплексний зміст цієї проблеми

зумовлений насамперед поєднанням соціологічних, лінгвістичних та психологічних аспектів. Необхідність пошуку та використання нових психолого-педагогічних методів навчання визначається не тільки лексичною насиченістю навчального матеріалу та труднощами його сприйняття, а й особливостями навчальних груп слухачів. Полінаціональність груп іноземних слухачів, особливості інтелектуального та психічного розвитку кожного слухача є значними факторами визначення рівня здатності до пізнавальної діяльності й сприйняття навчальної інформації. Постійна нестача робочого часу, спричинена нерівномірним заїздом іноземних слухачів також зумовлює слабку взаємодію між учасниками освітнього процесу й суттєво сповільнює навчальний процес.

Слід додати, що останніми роками спостерігається тенденція до зниження базового рівня початкової підготовки іноземних слухачів з природничих дисциплін, отриманих на батьківщині, що створює необхідність пошуку нових дидактичних й психолого-педагогічних методів роботи, направлених на покращення організації навчання. Серед труднощів адаптації першого року навчання, із якими стикаються іноземні слухачі, є об'єктивні, зумовлені новим змістом навчання й комунікативної взаємодії, та суб'єктивні, пов'язані з індивідуальними особливостями: невпевненістю, побоюванням, тривожністю тощо. Деякі автори вказують на педагогічні труднощі, а саме на недостатню опрацьованість теорії та практики навчально-виховного процесу, неготовність й навіть небажання деяких викладачів урахувувати вікові й індивідуальні особливості іноземних громадян.

До основного інструмента, що сприяє психологічній адаптації іноземців, відносять саме індивідуальний підхід з урахуванням особистісних та типологічних якостей окремого слухача. Найпершою є необхідність визначення основних характеристик уваги, інтенсивності й темпу засвоєння інформації, рівня сформованості аналітичної діяльності. Крім того, важливими інструментами психолого-педагогічної адаптації іноземних слухачів є створення сприятливого освітнього середовища, доброзичливого ставлення до кожного слухача, стимуляції активності та заохочення. Розуміння комплексу расових та культурних особливостей іноземних слухачів дає змогу викладачам підібрати індивідуальний підхід до кожного слухача й тим самим налагодити ефективну співпрацю й розуміння в групі. Таким чином, першочерговою постає провідна роль та висока відповідальність викладача в адаптації іноземних слухачів до вітчизняних академічних вимог, що охоплює інтелектуальний, психологічний, етнічний аспекти, а також застосування елементів технології індивідуалізації, особливо в контексті самостійної роботи й особистісно-орієнтованого навчання іноземних слухачів (Тимохін, 2020).

Біологія як фундаментальна природнича дисципліна має ряд особливостей, що визначають необхідність використання різноманітних психолого-педагогічних підходів у навчальному процесі. Найважливішими питаннями викладання біології є формування понятійного апарату, вивчення професійно значимої термінології медичного напрямку. Розуміння, запам'ятовування та відтворення біологічних термінів формує початковий етап завоювання навчального матеріалу й слугує підґрунтям для подальшого вивчення предмету.

Досвід роботи навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян чітко демонструє, що складний процес запам'ятовування, семантизації та відтворення базових наукових термінів з біології викликає значні труднощі у більшості іноземців, що пов'язано насамперед з низькою мовленнєвою компетентністю слухачів. З огляду на те, що початковий етап навчання іноземних слухачів відбувається в умовах поступового оволодіння мовою навчання, доцільною є координація змісту навчального матеріалу з біології з навчальною програмою з української мови як іноземної, адаптація чи моделювання навчальних наукових текстів з урахуванням поетапного оволодіння лексику та конструкціями наукового стилю мовлення (Богиня, 2020). На початковому етапі навчання іноземні слухачі володіють обмеженим словниковим запасом й лексично-граматичними моделями, тому формулювання запитань досить лаконічне. Наприклад, на запитання «Що таке клітина?», «Що таке тканина?» на 10 тижні навчання слухачі готові відповісти лише за вивченими моделями в номінативі «що – це що»: «Клітина – це структурна одиниця живих організмів», «Тканина – це сукупність клітин» тощо.

Таким чином, важливою умовою навчання біології на пропедевтичному етапі навчання є координація роботи викладачів і дотримання єдиного мовного режиму, що передбачає поступове оволодіння мовою дисципліни шляхом наступних методичних прийомів:

- багаторазове пред'явлення текстового матеріалу з опорою на моделі з наукового стилю мовлення;
- поступове вивчення термінологічної лексики (зокрема загальнонаукових термінів) та розвиток і закріплення акцентологічних навичок, сформованих на заняттях з наукового стилю мовлення;
- використання термінологічних словників.

Біологія, як комплексна наука, що є теоретичною основою медицини, створює прикладну базу для формування відповідних знань, умінь і практичних навичок майбутнього спеціаліста-медика. Вивчення науково-природничих дисциплін, таких як біологія, хімія, фізика, математика, на етапі пропедевтичної підготовки іноземних слухачів до навчання у закладах вищої освіти України передбачає оволодіння конкретними знаннями не тільки у предметно-змістовому, але й у мовному аспекті. Слід зазначити, що

організація роботи навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян ПДМУ базується, насамперед, на міжпредметній координації з кафедрами науково-природничих дисциплін. Такий підхід дозволяє узгодити та скоординувати зміст й обсяг навчальної інформації на основі міждисциплінарної взаємодії у сфері навчально-наукового спілкування та постійно оновлювати комплекс адаптованих навчально-наочних посібників з природничих дисциплін. Керуючись принципами комунікативної методики, викладачами центру були розроблені навчальні посібники українською, російською та англійською мовами; полімовні термінологічні словники; методичні вказівки до проведення лабораторних робіт з рекомендаціями щодо систематизації та узагальнення знань, підготовки до контрольних робіт, довідкові матеріали тощо. Зважаючи на те, що на перших заняттях з біології іноземні слухачі ще не достатньо володіють мовою, навчальний матеріал посібників максимально співвіднесений з програмою з української мови як іноземної. Основним дискурсивним питанням, на якому базується створення таких видань, є поєднання процесу навчання природничих дисциплін з одночасним формуванням базових навичок загальнонаукового та професійного мовлення нерідною мовою. Багаторічний досвід, набутий викладачами навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян дозволяє стверджувати, що без активного використання наукових й теоретичних знань, отриманих на пропедевтичному етапі навчання, неможливе всебічне, комплексне та систематичне вивчення клінічних дисциплін у подальшій фаховій підготовці. Наразі першочерговим залишається питання формування базових знань, комунікативних навичок, необхідних для наукового спілкування. Отже, досягнення цієї мети можливе лише за умов забезпечення освітньої діяльності навчальними та методичними матеріалами з активним залученням новітніх інформаційних технологій.

Предмет «Біологія» є базовим у блоці природничих дисциплін, що забезпечують навчально-наукову й професійно-практичну підготовку іноземних студентів. Початковий курс біології має на меті підготувати слухачів до подальшого навчання у закладах вищої освіти й спрямований на формування чіткого розуміння принципів засвоєння наукової інформації. Послідовне й цілеспрямоване вивчення розділів дисципліни сприяє засвоєнню загальнонаукової (наприклад, «речовина», «склад», «структура», «представник», «хвороба» тощо) і спеціальної лексики (такі як «органела», «орган», «організм», «система органів» тощо).

Слід зазначити, що робочий план програми з біології на пропедевтичному етапі передбачає знайомство з основними розділами цитології, гістології та анатомії людини починаючи з 10-11 тижня навчання, коли у іноземних слухачів ще недостатньо сформовані навички усного та письмового мовлення. З огляду на це об'єм навчального матеріалу з біології оптимально обмежений. Ситуація ускладнюється тим, що слухачі мають запам'ятати, а головне – зрозуміти значення багатьох наукових термінів і понять нерідною мовою, звернути увагу на вживання термінів латиною. Доволі обмежений незначною кількістю навчальних годині теоретичний матеріал розділу з медичної генетики, що, безперечно, негативно впливає на розуміння цілісної картини закономірностей спадковості та особливостей генетики людини. Вирішення практичних задач на визначення ймовірності прояву менделюючих ознак, основ генетичного прогнозування є домінантою цього розділу й викликає у іноземних слухачів значну зацікавленість у майбутній професії. Введення елементів медико-біологічних знань у вигляді прикладів, ситуаційних задач, модельованих навчальних текстів за спеціальністю передбачає залучення й застосування фундаментальних понять і закономірностей, набутих під час вивчення попередніх розділів біології, сприяє активізації пізнавальних інтересів слухачів, осмисленню й міцності засвоєння знань, розумінню значущості дисципліни в цілому. Наведемо приклади таких тем: «Закономірності успадкування ознак», «Взаємодія алейних і неалельних генів», «Мінливість», «Генетика груп крові», «Успадкування ознак, зчеплених зі статтю». Саме під час розгляду тем розділу провідними виступають вміння практичного використання загальнонаукової лексики, осмисленої роботи з науковими текстовими матеріалами, опрацювання великого обсягу спеціальної літератури. Визначальним є перетворення іноземного слухача (у міру засвоєння навчальної інформації з основ генетики) з пасивного незацікавленого спостерігача на активного учасника навчального процесу, який бере участь у діалозі. Зауважимо, що на цьому етапі завдання викладача полягає не лише в тому, щоб детально диференціювати й аналізувати кожну відповідь, доповнювати й уточнювати окремі незрозумілі терміни, а й у тому, щоб залучити до діалогу більшість слухачів групи.

Наведемо приклад ситуаційної задачі, що пропонується під час вивчення розділу «Основи медичної генетики» щодо груп крові, як генетично обумовленої ознаки: «За яким генотипом та фенотипом батьків діти не можуть успадкувати групи крові матері або батька?». Під час аналізу та вирішення задачі слухачі мають згадати, по-перше, поняття про кров, її склад та функції з раніше вивченого розділу «Основи цитології та гістології» (Овчаренко, 2020), анатомічні особливості судин, основні поняття про групові антигени і антитіла крові людини з розділу «Анатомія людини», охарактеризувати поняття «генотип», «фенотип», «алель» попередньої теми курсу. Розв'язання таких задач вирішує одночасно декілька питань: повторення лексики, систематизація та узагальнення вивченого, перевірку правильності написання генетичних символів й словосполучень (типу «ймовірність прояву»), «характер успадкування», «схема схрещування»), актуалізацію базових знань щодо основних систем організму людини.

Слід зауважити, що комунікативно-діяльнісний підхід до процесу опанування мовою дисципліни іноземними слухачами виявляє певні труднощі, серед яких передусім виокремлюємо проблему ефективного

засвоєння навчального матеріалу. Це пов'язане з низьким рівнем готовності іноземних слухачів до сприйняття навчальної інформації, що говорить про міждисциплінарний характер проблеми. Вирішення цього питання має базуватися на системній взаємодії різних складових навчального процесу в цілому. Разом з тим звертаємо увагу на обмежену кількість аудиторних годин, відведених на вивчення природничих дисциплін взагалі й на аудиторну роботу зокрема. Зрештою існує мовний бар'єр, викликаний недостатнім знанням мови навчання на початковому етапі здобуття освіти. Отже, основну увагу слід зосередити саме на питанні систематичного відпрацювання грамотного й правильного висловлювання думки не лише на заняттях з наукового стилю мовлення як аспекту української мови як іноземної, а й на заняттях з усіх дисциплін навчального плану доуніверситетської підготовки іноземних громадян.

Висновки. Отже, на нашу думку, найефективнішим способом вирішення вказаних суперечностей має стати застосування нових форм і прийомів організації навчального процесу: употужнення наочності, використання інноваційних методів та мультимедійних засобів навчання, в тому числі й дистанційних; створення фахових лекційних матеріалів у вигляді навчальних презентацій, скерованих на допомогу слухачам у виконанні всіх видів практичних і самостійних завдань, раціоналізувати навчальний процес. Наостанок зазначимо, що успішність опанування мовою дисципліни іноземними слухачами залежить від професіоналізму й педагогічної майстерності викладача, позитивної мотивації здобувачів освіти, створення розвивального мовленнєвого середовища.

Список використаних джерел

- Богиня, Л. В. (2020). *Сходинки. Початково-предметні курси з природничих дисциплін*: навч. пос. з укр. мови як іноз. Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс».
- Дубінін, С. І. (2017). *Методичні аспекти викладання медичної біології іноземним студентам англійської форми навчання*. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/9592>
- Дятленко, Н. М. (2012). *Умови адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ*. Взято з <http://www.psyh.kiev.ua>
- Мілерян, В. Є. (2004). *Методичні основи підготовки та проведення навчальних занять в медичних вузах*: метод. посіб. Київ.
- Овчаренко, О. В., Ширкевич, В. М. (2020). *Біологія. Ч. I. Початковий курс. Ч. II. Основи цитології і гістології*: навч. пос. для іноз. студ. Полтава: Українська медична стоматологічна академія.
- Овчаренко, О. В., Криворучко, Т. Д. (2020). *Основи общей цитологии и гистологии*. Полтава: ООО НПП «Укрпромторгсервис».
- Тимохін, В. (2020). *Пошук нових форм і методів навчання іноземних слухачів на підготовчому відділенні*. Взято з <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/33828>

References

- Bohynia, L. V. (2020). *Skhodynyky. Pochatkovo-predmetni kursy z pryrodnychykh dystsyplin [Steps. Initial subject courses in natural sciences]*: navch. pos. z ukr. movy iak inoz. Poltava: TOV NVP «Ukrpromtorhservis» [in Ukrainian].
- Diatlenko, N. M. (2012). *Umovy adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do navchannia u VNZ [Conditions for adaptation of first-year students to study at the university]*. Retrieved from <http://www.psyh.kiev.ua> [in Ukrainian].
- Dubinina, S. I. (2017). *Metodychni aspekty vykladannia medychnoi biolohii inozemnym studentam anhlo-movnoi formy navchannia [Methodological aspects of teaching medical biology to foreign students of English-language education]*. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/9592> [in Ukrainian].
- Milerian, V. Ye. (2004). *Metodychni osnovy pidhotovky ta provedennia navchal'nykh zaniat' v medychnykh vuzakh [Methodical bases of preparation and carrying out of educational employment in medical high schools]*: metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Ovcharenko, O. V., & Shyrkevych, V. M. (2020). *Biolohiia. Chastyna I. Pochatkovyj kurs. Chastyna II. Osnovy tsytolohii i histolohii [Biology. Part I. Introductory course. Part II. Fundamentals of cytology and histology]*: navch. pos. dlia inoz. stud. Poltava: Ukrain'ska medychna stomatolohichna akademiia [in Ukrainian].
- Ovcharenko, O. V., & Kryvoruchko, T. D. (2020). *Osnovy obschej tsytolohy i histolohyy [Fundamentals of general cytology and histology]*. Poltava: ООО NPP «Ukrpromtorhservys» [in Russian].
- Tymokhin, V. (2020). *Poshuk novykh form i metodiv navchannia inozemnykh slukhachiv na pidhotovchomu viddilenni [Search for the new forms and methods of teaching foreign students in the preparatory department]*. Retrieved from <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/33828> [in Ukrainian].

OVCHARENKO O.

KUSHPIL N.

KOLECHKINA I.

Poltava state medical university, Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF LANGUAGE TRAINING IN THE STUDY OF BIOLOGICAL DISCIPLINES BY FOREIGN STUDENTS

The article analyzes the key aspects of psychological and pedagogical features of language training in the study of biological disciplines by foreign students of The Educational and Research Center for Foreign Citizens Training of Poltava State Medical University. The basic issues of studying the language of biological disciplines as a tool of psychological and pedagogical adaptation of foreign students to the Ukrainian educational environment are outlined. The main problems that cause an unfavourable level of adaptive capacity of foreign students to the educational process at the propaedeutic stage are revealed. The authors prove the effectiveness of taking into account the individual speech competencies of foreigners as a basis for further professional training in the favourable educational environment. The main problems that determine the proper level of adaptive capacity of foreign students to the educational process at the propaedeutic stage are identified: low level of speech competence, insufficient level of knowledge of natural sciences, lack of motivation of most foreigners to study natural sciences. Based on experience, measures to overcome these problems are presented. Research is guided by the principles of communicative methods and based on interdisciplinary coordination. There are adapted textbooks in natural sciences in Ukrainian / Russian / English, multilingual dictionaries, guidelines for laboratory work with recommendations for generalization and systematization of knowledge. In order to form an internal motivation to learn and establish effective cooperation and understanding in the group, an individual approach to each student is taken into account.

Key words: *language training, biological disciplines, foreign listeners, psychological and pedagogical adaptation, speech competences, propaedeutic stage of preparation*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2021 р.